ORCID: 0000-0003-0634-5002
https://doi.org/10.58187/rim.141-142.06
CZU: 94(478)''1904/1908'':336.77

OPEN ACCESS JOURNALS CC BY

Andrei Emilciuc*

INSTITUIREA CASELOR DE CREDIT MĂRUNT PE LÂNGĂ ZEMSTVELE DIN BASARABIA (1904-1908)**

THE ESTABLISHMENT OF SMALL CREDIT HOUSES WITHIN BESSARABIA'S ZEMSTVOS (1904-1908)

Rezumat: În acest studiu analizăm premisele și scopurile urmărite de autoritățile imperiale ruse prin instituirea caselor de credit mărunt în raport cu necesitățile reale ale micilor agricultori din Basarabia. Cercetările noastre demonstrează că aproape întreaga povară a acestei reforme a căzut pe umerii zemstvelor, care au trebuit să activeze cu o marjă minimă în descentralizarea creditară gândită de legiuitorul rus, asumându-și toate riscurile și costurile operaționale. Din acest punct de vedere, guvernul rus a avut o contribuție minimă, asigurând, pe de altă parte, o creștere stabilă a veniturilor statului, din contul micilor agricultori. Viziunea zemstvelor asupra organizării creditării agricole a rămas din nou ignorată, la fel ca la începutul anilor '70 ai sec. al XIX-lea. În schimb, presiunea financiară asupra zemstvelor a crescut și s-a răsfrânt negativ asupra altor direcții de finanțare prioritare pentru mediul rural, precum organizarea învățământului primar, asigurarea medicală sau dezvoltarea infrastructurii. În pofida unor rezultate aparent pozitive pe termen scurt, aprecierea justă a reformei, adică pe termen lung, nu poate însă fi făcută, din cauza evenimentelor politice declanșate odată cu izbucnirea Primului Război Mondial. Dar, starea jalnică în care se afla sistemul tovărășiilor rurale de credit și economii imediat după reîntregirea Basarabiei cu România, indică totuși spre o viziune puțin eficientă și depășită a autorităților țariste în domeniul creditării agricole, care nu putea avea decât efecte pe termen scurt și era incapabilă să facă față provocărilor economice.

Cuvinte-cheie: Basarabia, zemstve, agricultură, instituții de creditare, tovărășii rurale, case de credit mărunt, reforme.

* **Andrei Emilciuc**, andrei.emilciuc@sti.usm.md, doctor în istorie, șef de secție la Institutul de Istorie al USM, https:// ror.org/0475kvb92.

** Studiul a fost elaborat în cadrul subprogramului 010401: Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze).

Abstract: In this study, we analyse the premises and goals pursued by the Russian imperial authorities by establishing small credit houses in relation to the real needs of the peasantry of Bessarabia. Our research demonstrates that almost the entire burden of this reform fell on the shoulders of the Zemstvos, which had to operate with a minimal margin in the credit decentralization conceived by the Russian legislator, assuming all the risks and operational costs. From this point of view, the Russian government had a minimal contribution, ensuring, on the other hand, a stable increase of the state income at the expense of the peasantry. The Zemstvos' vision on the organization of agricultural credit was again ignored, just as in the early 1870s. In contrast, the financial pressure on the zemstvos increased, which fact had a negative impact on other priority financing directions for the rural space, such as the organization of primary education, medical insurance or infrastructure development. Despite some apparently positive short-term results, from the long-term perspective a fair assessment of the reform cannot be made, due to the political events triggered with the outbreak of World War I. But the pitiful state of the rural system of credit and savings brotherhoods immediately after the reunification of Bessarabia with Romania points to an inefficient and outdated vision of the tsarist authorities in the field of agricultural lending, which could only have short-term effects and was incapable of facing economic challenges.

Keywords: Bessarabia, zemstvos, agriculture, credit institutions, rural brotherhoods, small credit houses, reforms.

La debutul sec. XX, Basarabia încă se afla într-o situație socio-economică destul de înapoiată, chiar și în comparație cu guberniile învecinate. Multe din reformele realizate în Imperiul Rus în anii '60-'70 ai sec. XIX nu și-au atins scopurile proclamate, motivul fiind esența lor contradictorie și chiar reacționară. Acutizarea tensiunilor în rândul populației avea să determine autoritățile ruse să caute anumite soluții pentru evitarea colapsului instituțional spre care se îndrepta imperiul și pentru a reduce din amploarea mișcării revoluționare ce căpăta avânt. Una din direcțiile prioritare era problema micilor producători agricoli, a căror situație se înrăutățea tot mai pregnant de la an la an. În articolul de față ne propunem să analizăm premisele și scopurile urmărite de autoritățile imperiale ruse prin instituirea caselor de credit mărunt în raport cu necesitățile reale ale micilor agricultori, în contextul particular al teritoriului dintre Prut și Nistru. Problema abordată este slab studiată în istoriografie, printre puținele contribuții putând fi menționate studiile semnate în perioada interbelică de Ep. Balamace și V. Ghenzul[1]. La elaborarea studiului am apelat, în special, la rapoartele birourilor executive ale zemstvelor, precum și la procesele verbale ale sesiunilor adunărilor de zemstvă, publicate în epocă.

Prin reforma agrară, aplicată în Basarabia prin Regulamentul din 14 iulie 1868, cei mai mulți țărani din regiune au fost puși în situația de a-și răscumpăra

[1] Balamace Ep. Din trecutul și prezentul cooperației din Rusia și Basarabia, *Basarabia economică*, Nr. 2, iunie 1919, pp. 21-28; Nr. 3, iulie, 1919, pp. 29-39. Ghenzul V. Rolul Zemstvelor, Statului și a păturii inteligente democratice în cooperație, *Basarabia economică*, Nr. 3, Iulie, 1919, pp. 40-53.

pământurile de la moșieri, prin intermedierea statului. Acest fapt a creat premisele dezvoltării sectorului de creditare agricolă, până atunci aproape inexistent. În acest context, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei P.E. Kotzebue vine cu inițiativa de sprijinire a țăranilor prin deschiderea unor instituții locale de credit agricol. Pentru fondul primar necesar, acesta a propus ministrului de interne A.E. Timașev utilizarea sumelor acumulate din prestația pentru întreținerea trăsurilor de cai pentru demnitarii poliției. Această prestație fusese preschimbată în bani din anul 1857, dar a continuat să fie percepută și în muncă, din cauza unor dificultăți birocratice. Ca rezultat se acumulase o sumă de 172.854 de ruble, care rămăsese fără destinație clară, existând și propunerea de a fi folosită la deschiderea oficiilor poștale sătești. Ministrul de interne a acceptat ideea, și de comun acord cu ministrul de finanțe, a sugerat a transmite chestiunea în responsabilitatea Adunării Zemstvei Regionale[2].

După cum se cunoaște, în Basarabia și reforma zemstvei avea să fie aplicată mai târziu decât în restul imperiului, prin Rescriptul din 28 octombrie 1868. Pentru Adunarea Zemstvei regionale, întrunită pentru prima oară la 12 noiembrie 1869, existau foarte multe alte priorități de ordin organizatoric, din care motiv, chiar dacă era una stringentă, problema deschiderii unor instituții pentru facilitarea creditării țăranilor împroprietăriți nu se regăsea pe ordinea de zi. Ea apare în vizorul zemstvei abia după ce, la 26 martie 1870, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei P.E. Kotzebue îi solicită guvernatorului Basarabiei implicarea zemstvei regionale în examinarea cât mai grabnică a chestiunii în cauză. Biroul executiv al Zemstvei Regionale a preluat această misiune și în scurt timp a venit cu propunerea ca pentru creditarea țăranilor să fie instituite case județene de ajutor rural, câte una pe lângă fiecare birou al zemstvelor județene, de tipul băncilor țărănești. De asemenea, acesta a propus a include în fondul de sprijinire a acestora încă două capitaluri ce s-au acumulat în Basarabia: 1) capitalul alcătuit din sumele achitate din guvernul rus pentru cerealele rechiziționate pentru armată în perioada Războiului Crimeii (1853-1856) – reprezentând 105.752,71 ruble, și 2) suma acumulată din taxa de 20 copeici de pe fiecare familie, pentru întreținerea magaziilor de rezervă a cerealelor, reprezentând 24.843,72 ruble. Biroul își asuma să elaboreze un proiect de reguli pentru activitatea acestor instituții și să-l înainteze spre aprobare Adunării Zemstvei Regionale[3].

În timpul lucrului la proiect, însă, Biroul executiv al Zemstvei Regionale s-a confruntat cu o serie de dificultăți și presiuni, legate de lipsa cadrului legal necesar și viziunile autorităților imperiale ruse asupra evoluțiilor din acest domeniu. Inițiativa privată era preferată de către guvernul rus gestionării directe a creditării agricole de către zemstvă. În consecință ideea caselor județene de ajutor rural a fost abandonată, fiind înlocuită cu cea a tovărășiilor rurale de credit și economii.

[2] Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года, *Сборник Бессарабского Земства*, №2-3, 1875, с. 325-326.

[3] Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы Бессарабскому Экстраординарному Областному Земскому Собранию, *Сборник Бессарабского Земства*, 1871, №2, с. 38-40.

Proiectul definitivat a fost aprobat de Adunarea Zemstvei Regionale în ședința din 11 decembrie 1871. La 17 martie 1872 aceasta din urmă a remis guvernatorului Basarabiei proiectul de regulament pentru a fi înaintat conform procedurilor ministrului de interne spre avizare, inclusiv în ceea ce privește sumele propuse suplimentar pentru a completa fondul primar[4].

Propunerile parvenite din partea Zemstvei Regionale din Basarabia în privința surselor suplimentare pentru crearea fondului de sprijinire a tovărășiilor rurale au fost în cele din urmă respinse, și abia la 28 octombrie 1874 Consiliul de Stat a permis instituției să transfere suma colectată pentru întreținerea poștelor rurale, cu excepția banilor colectați de la evrei, în fondul inițial de creditare a tovărășiilor rurale. Ca urmare, suma respectivă a fost redusă de la circa 200 mii de ruble la aproape 167 mii ruble. Tovărășiile urmau a fi instituite în baza statutului-tip aprobat de Ministerul de Finanțe, dar cu condiția ca fiecare statut să fie în prealabil înaintat spre aprobare Ministerului de Finanțe, cu anexarea acordului biroului executiv al zemstvei județene cu fondatorul tovărășiei, în privința sumei și condițiilor de acordare a creditului din acel fond[5].

Primele tovărășii rurale de credit și economii au fost deschise în județul Orhei, la Peresecina și Isacova, dar abia în anii ’80 numărul acestora a cunoscut o creștere apreciabilă. Totuși, către începutul anilor ’90 obiectivele cooperației agricole rurale așa și nu au fost pe deplin atinse. În consecință zemstvele aveau să-și reducă interesul față de tovărășiile rurale, pierzând-și în același timp convingerile de mai înainte asupra capacității țăranilor de a fi buni părtași ai cooperativelor, și lăsându-le să se dezvolte prin propriile sale forțe, fapt care a dus la un proces accentuat de închidere a acestor tovărășii către debutul sec. XX. În opinia lui Vasile Ghenzul, cel mai asiduu cercetător al cooperației din Basarabia, care a activat un timp drept inspector al casei de credit mărunt al Zemstvei din județul Chișinău, principalele cauze erau: 1) neputința aplicării depline a dispozițiilor din statutele tovărășiilor de credit și economii, 2) lipsa la sate a persoanelor bine pregătite pentru conducerea afacerilor tovărășiilor, și 3) lipsa unui control instituționalizat bine organizat asupra activității lor[6].

Cu toate acestea, chestiunile organizării creditului mărunt au continuat să fie discutate în cadrul zemstvelor din gubernie. După ce la 23 ianuarie 1883 Alexandru al III-lea a aprobat propunerile Consiliului de Stat privind înființarea băncilor rurale, iar în 1885 a fost definitivat statutul-tip a acestora, conceptul capătă tot mai multă popularitate în Basarabia. În consecință aveau să fie elaborate proiecte de organizare a băncilor agricole în cadrul zemstvelor din județele Bălți, Orhei,

[4] Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года, *op.cit.*, p. 327.

[5] Полное Собрание Законов Российской Империи, собр. 2, т. XLIX, 1874, отд. 2, СПб., 1876, №53993, с. 333.

[6] V. Ghenzul, *op.cit.*, p. 42.

Akkerman și Soroca[7]. Zemstva din județul Bălți, spre exemplu, a inițiat demersurile cu privire la organizarea în județ a unei bănci agricole pe lângă Biroul său executiv la 28 octombrie 1893. Tot atunci a fost elaborat și regulamentul de funcționare a băncii. În acest scop urma a fi folosită o parte din fondul alocat pentru sprijinirea înființării tovărășiilor rurale de credit și economii. Demersul a fost avizat de Adunarea Zemstvei Guberniale în ianuarie 1894, fiind înaintat guvernului spre aprobare. Dar abia la 7 mai 1897 guvernatorul Basarabiei informa că regulamentul urma a fi revizuit, pentru a fi înlăturate diferențele esențiale față de regulile de organizare a băncilor agricole sătești, aprobate la 1 iunie 1895. Era necesară, de asemenea, înaintarea spre aprobare a transferării sumei propuse din fondul sus-menționat. După înlăturarea deficiențelor, în anul 1897 Zemstva Gubernială a înaintat repetat demersurile celor patru județe[8].

Ulterior, la 13 ianuarie 1901 guvernatorul Basarabiei informa despre Hotărârea Comitetului de Miniștri din 15 iunie 1901, avizată de împărat, prin care zemstvele au obținut în sfârșit dreptul de a înainta demersuri de aprobare a transferului sumelor necesare pentru deschiderea instituțiilor de creditare necesare, conform Regulamentului din 1 iunie 1895. Zemstva din Bălți a înaintat repetat spre aprobare un regulament revizuit al băncii agricole, solicitând transferul întregii sume disponibile din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale. La 19 august 1903 Consiliul de Stat a încuviințat transferul a 49.700 de ruble din fondul amintit pentru înființarea pe lângă Biroul executiv al Zemstvei din județul Bălți a unei bănci agricole, și a înaintat proiectul de statut al acesteia spre aprobare ministrului de interne și celui al agriculturii. Cu toate acestea, regulamentul așa și nu a fost aprobat. Ulterior, la 9 octombrie 1904, guvernatorul Basarabiei înștiința Zemstva gubernială despre aprobarea la 7 iunie 1904 a unui nou Regulament al creditului mărunt, prin care zemstvele primeau dreptul de a înființa case de credit mărunt, cu competențe similare băncilor agricole solicitate, dar „cu atribuții mai extinse", în baza unui statut-tip, care urma a fi aprobat de Comitetul de Miniștri după consultări. În acest context, guvernatorul a solicitat ca zemstvele județene să-și revizuiască demersurile anterioare și să participe la discutarea proiectului statutului-tip. Însă, sub motiv că aprobarea unui nou statut-tip era o chestiune de durată, Biroul executiv al Zemstvei din Bălți a solicitat Zemstvei Guberniale să înainteze repetat demersurile în privința aprobării statutului deja elaborat al băncii agricole, urmând ca după aprobarea statutului-tip al caselor de credit mărunt, instituția să fie reorganizată pentru a corespunde noilor reglementări. Dar Zemstva gubernială nu a mai pus în discuție această solicitare, limitându-se doar

[7] Об учреждении при Оргеевской земской управе сельскохозяйственного банка, *Доклады Губернской Земской Управы Губернскому Земскому собранию XXXI очередного созыва 1900 г.,* Кишинев, Тип. А. Голденштейна, 1900, с. 160.

[8] Об утверждении устава сельско-хозяйственного банка при Уездной Управе и о Положении касательно земских касс мелкого кредита, *Доклады Бельцкой Уездной Земской Управы XXXVII-му Очередному Уездному Земскому Собранию созыва 1905 года*, Бельцы, Типография М. Г. Григоръева, 1905, с. 112.

la examinarea și amendarea proiectului statutului-tip al caselor de credit mărunt. În această situație, Biroul executiv al Zemstvei din județul Bălți a solicitat deputaților Zemstvei județene permisiunea de a face demersurile necesare direct, fără intermedierea Zemstvei Guberniale[9].

Pe lângă motivul invocat, eforturile în cauză, care în mod evident erau sortite eșecului, fusese cel mai probabil dictate de temerea pierderii sumelor avizate de a fi transferate din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale. Și într-adevăr, abia la doi ani distanță după aprobarea Regulamentului, mai exact la 14 iunie 1906, ministrul de finanțe a aprobat și Statutul normal al Caselor de zemstvă pentru credit mărunt, acesta fiind publicat în organul de presă al Comitetului de Miniștri la 19 septembrie 1906. Totodată, problema transferării fondului pentru sprijinirea tovărășiilor rurale de credit și economii în capitalul inițial al caselor de zemstvă a apărut imediat în prim-plan.

Astfel, Zemstva din județul Hotin a aprobat deschiderea casei de credit mărunt la 16 octombrie 1906, ea fiind deschisă la 16 ianuarie 1907. În statutul casei, elaborat formal după statutul-tip, zemstva a inclus prevederea potrivit căreia în capitalul de bază au fost trecute sumele disponibile din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale, în cuantum de 150 mii ruble. La 19 februarie 1907, Comitetul gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt din Basarabia i-a remis zemstvei hotărârea sa din 16 ianuarie, cu privire la recunoașterea ilegalității deschiderii casei, deoarece ar fi fost încălcate regulile emise de comitet în această privință. Motivul invocat era faptul că adunarea de zemstvă nu avea dreptul de a transfera în capitalul de bază suma de 150.000 ruble din fondul pentru sprijinirea deschiderii tovărășiilor rurale, deoarece se schimba destinația primară a acestuia. Chiar dacă în corespondența ulterioară biroul executiv al zemstvei a încercat să demonstreze comitetului faptul că suma respectivă oricum ar fi mers la sprijinirea tovărășiilor, acesta a rămas de neclintit. La 8 septembrie 1907, comitetul a solicitat în mod ultimativ revizuirea statutului casei în termen de două luni, în caz contrar amenințând cu dispunerea închiderii acesteia. Se preciza, că capitalul de bază al casei putea fi constituit doar din sumele fără o destinație clară de care zemstva dispunea la moment și pe care le putea transfera sub formă de împrumut. De asemenea, comitetul informa că zemstva putea să-i solicite un credit în acest scop, precum și că a făcut deja demersurile necesare către ministrul de finanțe pentru alocarea acesteia a unui credit de 20.000 ruble din fondurile sale. Comitetul admitea transferul unei părți din banii din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale, doar sub formă de împrumut, cu dobânda prevăzută de lege. Chiar dacă nu a fost de acord, Biroul executiv al zemstvei din Hotin a propus Adunării de zemstvă să țină cont de aceste observații, prin transferarea din fondul respectiv a sumei de 75.000 ruble sub formă de credit, iar restul sumei necesare de 75.000 de ruble solicitând să fie transferate casei din alte fonduri libere ale zemstvei, la fel

[9] *Ibidem,* p. 113-117.

sub formă de împrumut[10]. Adunarea de zemstvă a aprobat doar prima propunere, nedispunând de alte resurse libere pentru a le transfera casei[11].

Comitetul pentru dezvoltarea creditului mărunt a emis regulile mai sus-menționate încă la 11 octombrie 1906, dar guvernatorul le-a remis zemstvelor abia la 20 octombrie. Regulile în cauză precizau că transferarea fondului pentru sprijinirea tovărășiilor rurale în capitalul de bază a caselor județene de credit mărunt se putea realiza doar cu permisiunea împăratului. De asemenea, acestea stipulau că fără avizul ministerului de finanțe comitetul putea aloca pentru capitalul de bază a caselor județene un credit de maxim 10.000 ruble, care urma să fie restituit începând cu al cincilea an, câte 5% în anii cinci și șase, câte 10% – în anii 7-9, și câte 15% – în următorii 4 ani. Ca urmare, la un credit de 10.000 de ruble, casa urma să restituie două plăți a câte 500 de ruble, apoi trei a câte 1.000 de ruble, și în final patru a câte 1.500 de ruble. De asemenea, urmau a fi achitate drept dobândă încă 5.310 de ruble, care se achitau chiar din primul an din veniturile casei, iar în caz de lipsă a acestora – din resursele suplimentare alocate de zemstvă[12]. Este necesar de menționat că Comitetul gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt a fost deschis la Chișinău cu datoria de a contribui la reducerea întârzierilor birocratice la deschiderea tovărășiilor rurale de credit. Dar în pofida acestui obiectiv, comitetul își realiza obligațiunile cu destulă precauție, fără a se grăbi, uneori chiar tărăgănând lucrurile mai mult decât era necesar. Vasile Ghenzul scria în această ordine de idei că „e greu de judecat, dacă aceasta s-a datorat băgării de seamă conștiincioasă, bazată fiind pe experiența trecutului, dacă ea a fost instinctivă sau emanată din însuși activitatea mecanismului Statului”[13].

Atragerea resurselor din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale în capitalul de bază al caselor județene pentru credit mărunt a fost una problematică și în celelalte județe. Astfel în județul Akkerman statutul casei pentru credit mărunt a fost aprobat în ședința din 5 octombrie 1905 a deputaților de zemstvă. În capitalul de bază a fost inclusă suma de 24.100 ruble, inclusiv cea disponibilă din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor de credit și economii, care se ridica la 2.764 de ruble. De asemenea, s-a decis contractarea unui credit în sumă de 20.000 ruble de la Comitetul gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt, cu o dobândă de 3,6% anual. La 24 iulie 1906, Comitetul a respins acest demers, afirmând că suma alocată de zemstvă, excluzând suma din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor ru-

[10] О замечаниях управлении по делам мелкого кредита против правильности открытия Хотинской земской кассы мелкого кредита, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Хотинской Уездной Земской Управы и постановления XXXIX очередного Уездного Земского Собрания созыва 1907 года*. Хотинское Земство, 1907, с. 62-72.

[11] Журналы заседаний Хотинскаго уездного XXXIX очередного земского собрания, *Ibidem*, p. 224.

[12] Об учреждении Кишиневской земской кассы мелкого кредита, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Кишиневской Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXIX очередного созыва 1907 года*, Кишинев, Тип., А. П. Котромадова, 1908 с. 36-37.

[13] V. Ghenzul, *op.cit.*, p. 43.

rale (care nu putea fi alocată fără permisiunea împăratului), era suficientă pentru etapa inițială. Biroul executiv al zemstvei a propus ca suma din fondul respectiv să fie transferată, în acest caz, în capitalul de rezervă al casei, la care comitetul nu a avut obiecții. Însă, comitetul a stabilit că statutul casei județene de credit mărunt fusese elaborat în baza proiectului de statut-tip înaintat spre discuție, nu în baza variantei finale, aprobate de ministrul de finanțe la 14 iunie 1906, în care au fost operate anumite modificări, în baza propunerilor parvenite chiar de la zemstve. Ca urmare, fusese elaborat un nou statut, cu toate modificările solicitate de Comitetul pentru dezvoltarea creditului mărunt. Acesta a fost aprobat în ședința Adunării Zemstvei județene din 6 noiembrie 1906, iar casa și-a început activitatea pe 15 ianuarie 1907[14].

În județul Bender, Biroul executiv al zemstvei județene a remis proiectul statutului casei de credit mărunt spre discutare deputaților adunării la 15 iunie 1906. Aceasta avea inclus în capitalul de bază 10.000 ruble credit din partea Comitetului gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt, 10.000 ruble în formă de credit pe un an de la filiala din Chișinău a Băncii de Stat, 7.000 de ruble din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale de credit și economii, la care se adăugau încă 5.000 de ruble din alte surse disponibile ale zemstvei, sau în total – 32.000 de ruble. Proiectul a fost aprobat de deputați și înaintat Comitetului gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt pentru aprobarea creditelor. Dar, în răspunsul din 21 decembrie 1906, comitetul a solicitat excluderea transferării sumei din fondul de sprijinire a tovărășiilor rurale, iar în ceea ce privește creditul din partea Băncii de Stat a solicitat includerea în statut a plafonului de primire a depozitelor și de acordare a creditelor. Proiectul revizuit al statutului casei a fost înaintat spre dezbatere sesiunii extraordinare a Adunării de zemstvă din 14 februarie 1907[15], în cadrul căreia a fost aprobat[16].

Pe de altă parte, Zemstva din județul Bălți, care a aprobat statutul casei pentru credit mărunt la 29 septembrie 1907 și a deschis instituția la 10 noiembrie 1907, a decis să meargă pe altă cale. Pentru capitalul inițial al casei, biroul executiv al zemstvei a inițiat noi demersuri pentru a primi permisiunea de a folosi sumele din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor agricole. Între timp, în virtutea faptului că suma acordată de zemstvă din alte surse a fost destul de mică, biroul a solicitat Comitetului gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt un împrumut de 100.000 de ruble. Din lipsa unui răspuns din partea comitetului, dar

[14] Об учреждении при Аккерманской Земской Управе земской кассы мелкого кредита, *Сборник докладов и отчетов Аккерманской Уездной Земской Управы, по земской кассе Мелкого кредита за 1906, 1907, 1908 г.*, Аккерман, Типография П. К. Каратодорова, 1909, с. 6-13, 38.

[15] Об учреждении кассы мелкого кредита Бендерского уездного земства, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Бендерской Уездной Земской Управы на 1907 г.*, Бендер, Типография З. Гиленнко, 1908, с. 7-9.

[16] Протокол заседания чрезвычайного Бендерского уездного земского собрания 14-го февраля 1907 года, *Ibidem*, p. 31-32.

și a limitării activității casei din cauza insuficienței de resurse financiare, biroul a solicitat adunării de zemstvă aprobarea reducerii împrumutului solicitat la 10.000 ruble, suma maximă pentru care comitetul o putea acorda fără aprobarea ministrului de finanțe[17].

Și Biroul executiv al Zemstvei din județul Chișinău a solicitat deputaților zemstvei inițierea demersurilor pentru a primi permisiunea imperială de a include în capitalul casei județene de credit mărunt sumele disponibile din fondul pentru sprijinirea tovărășiilor rurale, care la 1 ianuarie 1907 alcătuiau 69.483 ruble. Acest lucru era văzut drept absolut imperios de consilierii biroului, deoarece suma de 10.000 ruble, cu care se putea împrumuta de la Comitetul gubernial pentru dezvoltarea creditului mărunt, nu era considerată nici într-un caz suficientă. În ședința din 1 noiembrie 1907, deputații au aprobat propunerile biroului privind sursele de formare a capitalului de bază, și au acordat permisiunea biroului să contracteze de la Banca de Stat un credit de scurtă durată de 50.000 ruble, până la primirea permisiunii în privința folosirii fondului pentru sprijinirea tovărășiilor rurale. Deschiderea casei era preconizată pentru 1 ianuarie 1908, dar la propunerea deputatului A. Leonard, adunarea a votat limitarea activității casei doar la creditarea instituțiilor rurale de credit mărunt, excluzând astfel persoanele particulare. În acest context, biroul a primit însărcinarea de a opera modificările necesare în statutul casei și de a-l înainta direct spre aprobare ministerului de finanțe, fără votul repetat al adunării[18]. În ședința extraordinară a Adunării Zemstvei județene din 10 ianuarie 1908, deputații au fost informați despre faptul că statutul casei a fost aprobat, și s-a dispus deschiderea imediată a acesteia[19].

Această ultimă chestiune a trezit discuții și în cadrul altor zemstve. Statutul-tip avea inclusă prevederea ce permitea caselor de credit mărunt de pe lângă zemstve să crediteze atât tovărășii agricole, cât și obști sătești, precum și agricultori în mod individual. Suma maximă pe o care o putea obține un agricultor era de 300 de ruble fără gaj și 1.000 de ruble cu gaj[20]. Dar, deja la 17 august 1908, în cadrul întrunirii organizate de către Biroul executiv al Zemstvei guberniale cu reprezentanții birourilor județene și a caselor de credit mărunt din cadrul acestora,

[17] Доклад по операциям Земской кассы мелкого кредита, *Доклады Белецкой Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXX очередного созыва 1908 года*, Бельцы, Типография М. Г. Григорьева, 1909, с. XXXVI.

[18] Журналы заседаний Кишиневского уездного земского собрания XXXIX очередного созыва, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Кишиневской Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXIX очередного созыва 1907 года*, Кишинев, Тип., А. П. Котромадова, 1908, с.303-305.

[19] Отчет по исполнению постановлений Кишиневского Уездного Земского Собрания XXXIX очередного созыва и чрезвычайного созыва 1 января 1908 года, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Кишиневской Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXX очередного созыва 1908 года*, Кишинев, Тип. М. Р. Вишневской, 1909, с. 6.

[20] Об учреждении Кишиневской земской кассы мелкого кредита, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Кишиневской Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXIX очередного созыва 1907 года*, Кишинев, Тип., А. П. Котромадова, 1908 с. 37-38.

precum și unii reprezentanți ai tovărășiilor rurale de credit și economii, această prevedere, care a rămas inclusă în majoritatea statutelor caselor județene, a fost pusă în discuție. În baza votului celor prezenți, s-a decis a se propune zemstvelor județene operarea modificărilor în statutele caselor județene, prin care acestea să poată credita doar instituții de credit mărunt, nu și persoane particulare. Pe de altă parte, s-a decis să se recomande caselor județene să nu limiteze primirea depozitelor de la persoanele particulare în funcție de operațiunile de creditare curente, iar sumele excedente să le plaseze la casa gubernială, la o dobândă de 4% anual. De asemenea, se recomanda zemstvelor angajarea în cadrul caselor județene a unor instructori, care să consulte tovărășiile pentru aducerea în regulă a documentelor operaționale și contabile. În final, s-a stabilit organizarea periodică, începând cu anul 1909, a congreselor reprezentanților creditului mărunt din gubernie pentru discutarea chestiunilor stringente[21].

Pentru a intra în vigoare, deciziile adoptate în cadrul întrunirii din 17 august 1908 urmau a fi aprobate în cadrul adunărilor de zemstvă. Dar nu toate zemstvele au agreat decizia cu privire la limitarea activității caselor de credit mărunt doar la creditarea tovărășiilor rurale de credit și economii. Biroul executiv al Zemstvei din județul Orhei raporta adunării deputaților zemstvei dezacordul total cu această decizie. Potrivit acestuia, decizia fusese luată în lipsa reprezentanților unor zemstve, iar reprezentanții tovărășiilor au înclinat votul în favoarea lor. Biroul insista că pentru mulți agricultori posibilitatea contractării unui credit la casa județeană era foarte importantă. Aceasta deoarece, pentru a se credita la o tovărășie, agricultorul trebuia să se înscrie în ea, fapt care putea dura și mai mult de o lună, pentru că adunările membrilor erau rare. În plus, ei trebuiau să-și achite contribuția proprie în capitalul tovărășiei, în funcție de care se stabilea suma maximă cu care se puteau în final credita. De asemenea, în opinia biroului, activitatea casei județene în privința creditării persoanelor particulare putea să reprezinte un factor de presiune asupra unei organizări mai eficiente a activității de creditare a tovărășiilor. De aceea biroul insista ca adunarea să lase statutul casei fără schimbări, iar casa să-și realizeze activitățile așa cum făcut-o din data deschiderii acesteia la 1 mai 1907[22]. Deputații zemstvei au susținut acest demers. De altfel, poziția devine clară dacă urmărim dobânzile la creditele acordate de casă, care pentru tovărășii nu depășeau 8%, iar pentru persoane particulare se ridicau și la 12%[23].

[21] Доклад №55 По операциям Земской кассы мелкого кредита, *Доклады Белецкой Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XXXX очередного созыва 1908 года*, Бельцы, Типография М. Г. Григорьева, 1909, с. XXXVI-XLIII.

[22] Доклад Оргеевской земской управы о наиболее желательной деятельности земской кассы мелкого кредита, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки Оргеевской Уездной Земской Управы и Постановления Уездного Земского Собрания XL очередного созыва 1908 года*, Оргеев, Тип. С. Ш. Пагиса, 1909, с. 188-194.

[23] Отчет Оргеевской уездной земской кассы мелкого кредита за 1909 год, *Отчеты, доклады, сметы, раскладки и Постановления Уездного Земского Собрания XLII очередного созыва 1910 года*, Оргеев, Тип. С. Ш. Пагиса, 1911, с. 73.

La Chișinău, pe lângă casa județeană, a fost organizată și casa gubernială de credit mărunt. Casa și-a deschis activitatea pe lângă zemstva gubernială la 6 iunie 1908. Inițial activitatea acesteia se răspândea asupra tuturor județelor Basarabiei, cu excepția județului Ismail. Dar, în ședința din 9 decembrie 1908, Adunarea Zemstvei guberniale a votat pentru extinderea acțiunilor ei și în județul Ismail[24]. În anul 1910 această a înregistrat un capital circulant de 14.560.803 ruble, de trei ori mai mare decât în 1909, iar maximumul a fost înregistrat în anul 1912, ridicându-se la 36.105.984 de ruble. Pe parcursul anului 1910 aceasta a acordat credite în volum de 2.687.274 de ruble, iar în 1912 – în sumă de 6.540.303 de ruble, inclusiv 6.232.150 de ruble pentru necesități operaționale – la o dobândă de 7% și 308.153 de ruble pentru achiziționarea placajului rezistent la foc – cu o dobândă de 6%[25].

Potrivit situației de la 1 ianuarie 1912, printre debitorii casei se aflau 63 de tovărășii din județul Akkerman (1.129.000 ruble), 43 – din județul Bender (906.000 ruble), 32 – din județul Bălți (748.000 ruble), 37 – din județul Ismail (688.000 ruble), 44 – din județul Chișinău (1.212.000 ruble), 34 – din județul Orhei (650.000 ruble), 31 – din județul Soroca (745.300 ruble) și 5 – din județul Hotin (32.000 ruble). Pe lângă tovărășiile rurale, printre debitori se mai aflau 39 de obști sătești, inclusiv 23 – aveau credite pe termen scurt pentru necesități curente, iar alte 16 – pentru achiziționarea carelor pentru stingerea incendiilor. În plus, în acel an casa gubernială a acordat credite operaționale caselor județene în cuantum de 750.000 ruble, inclusiv celei din județul Orhei – de 175.000 de ruble, celei din județul Bender – de 50.000 de ruble, celei din județul Soroca – de 125.000 de ruble, iar celor din județele Akkerman, Bălți și Chișinău – de câte 100.000 de ruble fiecăreia[26].

În anul 1911 administrația casei guberniale a solicitat Adunării Zemstvei guberniale dreptul de a credita casele județene pe un termen mai mare de un an, la condiții similare tovărășiilor. Aceasta deoarece casele județene duceau lipsa de resurse financiare suficiente pentru operațiunile de creditare, fiind nevoite să se împrumute chiar și de la persoane fizice, iar casa gubernială dispunea de sume importante de bani, pe care le depunea în diverse bănci, la o dobândă de 4%. S-a stabilit că casele să fie creditate la o dobândă cu 1% mai mică decât rata aplicată la creditarea tovărășiilor. Totuși, deși la 15 mai 1911 casa gubernială a redus dobânda la creditele aplicate de la 8% la 7%, iar pentru casele județene – la 6%, acestea din urmă nu au redus dobânda aplicată creditelor acordate, fapt ce a indignat reprezentanții casei guberniale[27].

[24] *Журналы заседании Бессарабского Губернского Земского Собрания 40 очередного созыва в 1908 году*, Кишинев, Типография А. С. Степановой, 1908, с. 120.

[25] *Отчет Бессарабской Губернской Земской кассы Мелкого кредита за 1910 года,* Кишинев, 1911, с. 26, 32; *Отчет Бессарабской Губернской Земской Кассы мелкого кредита за 1912 г.*, Кишинев, 1913, сс. 43-46.

[26] Отчет Бессарабской Губернской Земской Кассы мелкого кредита за 1912 г., op.cit., p. 20-39.

[27] Доклады Бессарабской Губернской Земской Кассы мелкого кредита за 1911, Кишинев, 1912, с. 4, 14.

Pe lângă activitatea de creditare a tovărășiilor rurale și a caselor județene, casa gubernială efectua instruirea administrațiilor tovărășiilor creditate. În anul 1912 au fost efectuate revizii la 132 de tovărășii, iar încă la 32 au fost efectuate vizite de informare. În plus, la solicitarea tovărășiilor, casa gubernială achiziționa pentru necesitățile tovărășiilor utilaj agricol și alt inventar gospodăresc necesar, puieți și material săditor, etc. Astfel, în anul 1912 aceasta a achiziționat 2.157 de pluguri, 31 de semănătoare, 20 de cultivatoare, 89 de boroane, 53 de recoltatoare, 157 treierătoare, 259 batoze de porumb ș.a., în sumă totală de 284.760 ruble. Pe lângă aceasta, în anul 1911 casa a venit cu propunerea de alocare a 75,5 mii ruble pentru organizarea unei pepiniere de viță de vie americană pe o suprafață de 30 de desetine. Puieții urmau a fi vânduți agricultorilor[28].

Un rol important în organizarea activității caselor județene de credit mărunt l-au avut congresele reprezentanților creditului mărunt din Basarabia. Primul congres s-a întrunit la Chișinău la 24 mai 1909, iar următorul – la 25-27 august 1911, la fel la Chișinău. În cadrul lucrărilor se insista ca dobânda percepută de casele creditului mărunt la creditele acordate tovărășiilor, dar și acelea acordate de către Banca de Stat să fie redusă la 3-4%. Se considera prioritar organizarea operațiunilor de intermediere în vânzarea cerealelor și acordarea creditelor sub gajul cerealelor, inclusiv din recolta următoare. În aceeași ordine de idei se susținea necesitatea organizării magaziilor de păstrare a cerealelor. Se insista ca casele de credit mărunt să propună adunărilor de zemstvă să aloce banii necesari ridicării acestor magazii de cereale. Participanții au solicitat și traducerea regulamentelor cu privire la creditul mărunt „în limbile locale moldovenească, găgăuză, bulgară etc.", publicarea broșurilor cu privire la cooperație „în limbile locale", organizarea cursurilor pentru administratorii tovărășiilor etc.[29]

Deschiderea caselor de credit mărunt a avut un impact pozitiv asupra creșterii numărului tovărășiilor rurale de credit agricol. Casele acordau tovărășiilor credite pe termen scurt, până la un an, cât și pe termen lung – până la cinci ani, la o dobândă cuprinsă între 4-8% (inclusiv în funcție de destinația creditului). Dobânda în cauză era destul de moderată față de alte oferte existente pe piață. Acest lucru a contribuit la creșterea rapidă a numărului tovărășiilor de credit și economii de la 26, cu 13.803 membri, în 1905, la 121, cu 51.185 de membri, în anul 1907, capitalul lor social majorându-se de la 861.819 la 2.331.041 de ruble. Numărul tovărășiilor a continuat să crească și în perioada ulterioară, atingând 253 în 1910, 357 – în 1913-1914, 398 – în 1915 (253 de tovărășii de credit și 145 tovărășii de credit și economii)[30] și 449 – în 1916-1917. Totuși, activitatea caselor și tovărășiilor nu acoperea necesitatea principală a țăranilor – insuficiența de pământ și năzuința de a-și îndestula necesarul prin cumpărarea pământului, iar

[28] *Отчет Бессарабской Губернской Земской Кассы мелкого кредита за 1912 г.*, op.cit., c. 10-14; *Доклады Бессарабской Губернской Земской Кассы мелкого кредита за 1911,* op.cit., p.10.

[29] *Постановления принятые на съезде представителей учреждений мелкого кредита Бессарабской губерниц, 25-27 августа 1911*, Кишинев, 1911, сс. 6-9.

[30] Vasile Ghenzul, *Cinzeci de ani ai cooperației de credit din Basarabia*, Chișinău, 1924, p. 22.

în această privință băncile rămâneau principala instituție de creditare. În anul 1906 datoria agricultorilor la bănci se ridica la 89.433.800 ruble, creditele fiind acordate sub gajul a 1,15 milioane desetine de pământ[31]. Insuficiența de pământ în rândul țăranilor continua însă să crească, deoarece asigurarea cu pământ a gospodăriilor țărănești nou-formate era în scădere, ducând la creșterea prețului acestuia. În anul 1910 prețul unei desetine de pământ a ajuns să depășească și 500 de ruble în anumite județ cu o calitate înaltă a solului, iar cel al arendării se ridica în medie la 20 ruble per desetină. Costurile aferente erau enorme, dacă luăm în calcul că în același an țăranii au luat în arendă 316.943 desetine de pământ, iar încă 43 mii desetine de pământ le-au achiziționat. Suprafețele indicate cu mici fluctuații se regăsesc în statisticile anuale pentru întreaga perioadă analizată[32].

Ca urmare, reforma creditului mărunt din 7 iunie 1904, prin care s-a țintit salvarea cooperației rurale în domeniul creditării agricole, intrată într-un impas profund la sfârșitul secolului al XIX-lea în întreg imperiul, poate fi apreciată drept un succes, cel puțin pe termen scurt. Aprecierea pe termen lung a reformei, însă, nu poate fi făcută, din cauza evenimentelor politice declanșate odată cu izbucnirea Primului Război Mondial. Dar faptul că sistemul tovărășiilor rurale de credit și economii se afla într-o stare jalnică la momentul reîntregirii Basarabiei cu România, indică totuși spre o viziune puțin eficientă și depășită a autorităților țariste în domeniul creditării agricole, care nu putea avea decât efecte pe termen scurt și era incapabilă să facă față provocărilor economice importante.

Pe de altă parte, ținem să subliniem că întreaga povară a acestui aparent succes o purtau chiar zemstvele, care au trebuit să activeze cu o marjă minimă în descentralizarea creditară gândită de legiuitorul rus, asumându-și toate riscurile și costurile operaționale. Din acest punct de vedere, guvernul rus a avut o contribuție minimă, asigurând, pe de altă parte, o creștere stabilă a veniturilor statului, din contul micilor agricultori. Viziunea zemstvelor asupra organizării creditării agricole a rămas din nou ignorată, la fel ca la începutul anilor ’70 ai sec. al XIX-lea. În schimb, presiunea financiară asupra zemstvelor a crescut și s-a răsfrânt negativ asupra altor direcții de finanțare prioritare pentru mediul rural, precum organizarea învățământului primar, asigurarea medicală sau dezvoltarea infrastructurii.

[31] *Обзор Бессарабской Губернии за 1901 год*, Кишинев, 1912, с. 51-52.

[32] Иллюстрированный адрес-календарь Бессарабской губернии на 1913 год, Кишинев, 1912, Приложения, с. 60; *Обзор Бессарабской Губернии* за 1910 год, Кишинев, 1911, с. 20.